

Пошто не можемо да претпоставимо да др Василијевићу такви подаци нису били познати, склони смо да верујемо да је до оваквих омашки дошло због брзине с којом је зборник припреман или због недовољног знања неког анонимног сарадника. У оваквим издањима најважнији су текстови докумената а не подаци подложни сталним променама које сваки корисник мора да проверава у тренутку употребе. Због своје актуелности, овај зборник мора бити стално на радном столу сваког посленика у области људских права и слобода, а тиме се у потпуности оправдава сврха његовог објављивања.

Момир Милојевић

Проф. др Драгомир Стојчевић, проф. др Анте Ромац:
Dicta et regulae iuris – латинска правна правила, изреке и дефиниције
(„Савремена администрација“, Београд)

*Све пролази... само књиџа остијаје
– ивети ума и људске душе.*

Богдан Поповић

Књигу *Dicta et regulae iuris* (латинска правна правила, изреке и дефиниције, са преводом и објашњењима) штампала је „Савремена администрација“, Београд. Њени творци су професори римског права др Драгомир Стојчевић и др Анте Ромац. Прво издање изишло је 1970. потом следе издања у 1971, 1980, 1984., па 1989. године. Ово издање има 6.600 правних правила, латинских изрека односно дефиниција насталих у Римској држави, која је трајала пуних 13 векова. Трајала и нестала. Римско право је, пак, трајало, али и – остало. Надживело је свог творца, не само за историју и науке ради, већ остало да траје и даље. Вечно да живи, у могућој мери, у свим друштвима, без обзира на њихово државно уређење. У робовласништву настало, и доживело процват; преживело феудализам; блеснуло у буржоаској епохи, и закорачило и живнуло и данас. Правне изреке, као део римског права, трајно ће живети.

1. РИМСКО ПРАВО, КЊИГЕ И ПРАВНА ПРАКСА – ИЗВОРИ ПРАВНИХ ИЗРЕКА

Римско право израз је основа и односа робовласничке државе. У периоду *посијанка римске државе*, (751–510 пре н.е.) *право је обичајно и неразвијено*. Кућна привреда и незнатна раз-

мена добара карактеришу то доба. Извор права су обичаји кодификовани кроз *Закон од XII таблица*. У већој мери таблице садрже одредбе о судском поступку и о санкцијама. Има неколико одредаба о породичном праву, својинским и облигационим односима. Овај закон био је основа целокупног права тог доба. „Учени правник је морао знати напамет све његове одредбе“. (*Правна енциклопедија 2.*, „Савремена администрација“, Београд 1985). У време републике (510–27. пре н.е.) римско право чине врло развијене правне услове, нарочито облигационог права. То је последица брзог развитка римске државе у свим областима друштвеног живота. Рим је, тада, огромна империја, са робовласничким поседима, са коришћењем робовске радне снаге, са развијеном разменом производа. Извори права су: *leges* – закони; *plebiscita* – одлуке; и, *edicta magistrata*. У овом периоду појављују се први учени правници и прве правничке књиге. Најпознатији су: *Aelius*, *Scaveola*, и, *Руфус*, са одговарајућим правним делима. *Класични период* (27. пре н.е. до 284. н.е.) карактерише процват правне науке. „Правне установе створене у републици добијају сада завршни полирани облик – класично римско право“ (*Правна енциклопедија*). Извори права су: *senatus consulta* – сенатске одлуке; *constutiones principum* – принципсове наредбе; и – *ius respondendi* – мишљења правника. Виђени правници почетком тог периода су: *Лабео*, који је написао 400 књига („књига“ је свитак папируса); *Целсус* (39 књига); *Сабинус* – опширно дело о *ius civile*. У другој половини овог периода познати су: *Папиниан* „краљ римских правника“; *Паулус*, један од најплоднијих научника; *Улпијан*, објавио око 280 књига; *Гајус*, око 100 књига. У доба доминације (284–565) развијена је велика законодавна активност. Она је крунисана доношењем *Јустинијанове кодификације*. Извори права овог времена, који представља и крај Римског царства, јесу: *leges* – императорове наредбе; и, *ius* – право из ранијих периода. Познати правници овог времена припремили су *Јустинијанову кодификацију*.

Садржина књига римских правника излагана је као: – *responsa ili quaestiones* – одговори на теоријска или практична питања; – *libri ad edictum* – коментари едиката; – *libri ad Sabinum* – коментари *ius civile*-a; – *digest ili sententiae* – општа дела или правне енциклопедије; – *regulae ili institutiones* или *enhiridium* – уџбеници за школе.

Римски правници нису били само теоретичари и кодификатори. Они су и познати практичари. Они су изналазили решења за поједине случајеве и давали их кроз:

a) *savere* – форме правних аката, која је у римском праву веома поштована због владавине строгог формализма; јер „Кроз форму ствар постоји“; или „Ако се не поштује законска форма, долази до поништења акта“; или „Ако се не задовољи законска

форма, коју закон захтева, нема правног посла“; или „Формалности које закон захтева, треба поштовати“;

б) *agere* – савете странкама за вођење парнице. Савете су давали адвокати. А, „У саветима буди пуж, а на делу птица“. Односно, „Пре него што почнеш, посаветуј се, а када си се посаветовао, дело брзо обави“;

в) *respondere* – мишљења о спорним питањима, која су давана: усмено пред грађанима; исписана у књигама, и, писмено с печатом. Мишљења најистакнутијих правника била су обавезна за судије, који су били без правне спремс. „Одговори правних стручњака су ставови и мишљења оних којима је дозвољено да стварају право.“

2. ЗБОРНИЦИ И КОДИФИКАЦИЈЕ – ИЗВОРИ ПРАВНИХ ИЗРЕКА

За налажење и прикупљање правних изрека, састављачи *Dicte* користили су зборнике закона из времена домината, посебно *Codex Theodosianus* из 438. г. Међутим, највећи извор била је Јустинијанова кодификација извршена између 528. и 534. г. Њу чине четири збирке: *Codex Justinianus* (529, није сачуван); *Elementa* (533. г.), уџбеник права, чија је садржина, од 4. књиге, имала снагу закона; *Digesta* (533. г.), зборник, који „садржи у себи све“, са 50 књига. И, *Codex praelectionis* (534. г.), од 12 књига.

На Јустинијановој кодификацији радили су најбољи познаваоци права тог доба. Тако, у изради *Digesta* узело је учешће 11 адвоката и пет професора права. „*Digesta* су најзначајније дело Јустинијанове кодификације и најинтересантнији споменик римског права“ (из Увода *Dicte*). Највећи део односи се на приватно право. *Digesta* није само целовит зборник овог права. Она је модернизовано и рационализовано приватно право из ранијих векова, које је било у примени, и прилагођено тадашњим потребама. *Digesta* је осавременењено приватно право, како по садржини, тако и по форми и изразу.

3. GLOSSE – ИЗВОРИ ПРАВНИХ ИЗРЕКА

У бившим западним деловима Римске империје, каже се у Уводу *Dicta et regulae iuris*, Јустинијанова кодификација и римско право, били су врло брзо потиснути и замењени феудалним правом новостворених варварских држава, тако да су они били скоро потпуно заборављени. Међутим, у Византији (источни део Римског

царства) Јустинијанова кодификација примењивала се као позитивно право, све до краја Византијске државе, 1453. године.

Почевши од XI века у државама западне Европе постепено, оживљавао је интерес за Јустинијанову кодификацију и римско право. То је условљено поновним развијањем робне привреде и трговине, као и постепеним рађањем и развитком буржоаског друштва. Утицај римског права на правни живот је све већи. „Тако су римско право и Јустинијанова кодификација, после пропасти Римске државе, каже се у *Dicti*, континуелно живели, селећи се на исток, па на запад, и вршили, некад већи некад мањи утицај на правни живот све до данас.“

У Византијској држави, све до њене пропасти, Јустинијанова кодификација је прилагођавана новим условима и односима у развоју феудализма. Донети су посебни закони односно збирке закона, чији је основ био у Јустинијановој кодификацији. То су *Ekloga* (избор закона из 726. г.); *Proheiron* (кратки зборник закона, између 870. и 879. г.). Овај зборник превођен је, због своје практичности, и примењиван и у словенским земљама. У средњовековној Србији био је познат под именом „Градски закон“. Затим, следи збирка закона *Bazilika* („царски закон“) у 60 књига. Ова збирка обухвата целокупно право (збирка датира из IX, односно почетка X века). Године 1345. појавила се збирка закона, у 6 књига, *Heksabiblos*. Она се у Грчкој примењивала све до 1946. године.

У земљама западне Европе, после пропасти западног Римског царства (476. г.), Јустинијанова кодификација била је ван употребе и постепено падала у заборав. Натурална привреда се развијала, а робна производња и трговина нестајала. Римско право више није одговарало новим животним условима и односима. Створено је ново – варварско право, које је одговарало том добу, односно животу тек створених варварских држава. Међутим, крајем XI века, на правној школи у Булоњи почиње живљи интерес за римско право и његове оригиналне изворе. Проучавају се текстови Јустинијанове кодификације. Детаљно и систематски, више са теоријског, али и са гледишта праксе. Дају се објашњења појединих речи – појмова и пасуса – одредби закона. Све се то записује, под називом „glossa“. На основу таквог проучавања стварају се правни радови који садрже потпуна, систематска излагања појединих правних питања, института и установа. Ови радови под називом „summae“ имају теоријски карактер. На основу оваквих изучавања издаване су посебне збирке. Најпознатија је *Glossa ordinaria* са белешкама и објашњењима 62.577 глоса. Ова збирка означава и крај активности „глосатора“ односно оваквог начина изучавања римског права.

Престанком рада „глосатора“ не престаје изучавање римског права, нарочито са гледишта потреба праксе. Наиме, за римско

право заинтересованост показују нови посленици који су названи „postglosatori“. Али, основа њиховог рада није Јустинијанова кодификација, већ резултати рада „гласатора“, тј. њихово дело *Glossa ordinaria*. Ови правници прилагођавају правне принципе, установе и институције потребама стварности, нове правне праксе. „Постгласатори су унели извесну ширину у проучавање права, извлачећи, помоћу апстракција, основне принципе и правила у појединим областима права. Многе дефиниције, њравна њравила и изреке извучене из римског њрава, које се и данас срећу у њравној лиџераџури, дуђујемо овоме њериоду њравне истџорије (из Увода *Dicte*). *Glossa ordinaria* живи. Она је обавезна. „Што не зна глоса, не зна ни суд“. То значи да је за суд обавезно само оно из римског права што се налази у овој Глоси. Она бива допуњавана и модернизована односно прилагођавана потребама праксе. Прераста у тзв. Пандектно право, које се „као посебан систем права, изучавало на многим европским универзитетима све до II светског рата“ (*Правна енциклопедџија* 2).

4. РИМСКО ПРАВО И ЗАКОНОДАВСТВО XVIII И XIX ВЕКА И ДАНАС

Почетком XVI века правна наука се, опет, враћа изучавању римског права. Основу изучавања поново представља изворна Јустинијанова кодификација, издата под називом *Corpus iuris civilis*.

Током XVIII и XIX века римско право и *Corpus iuris civilis* бивају значајна основа за доношење многих буржоаских закона: Наполеонов (1804), Општи грађански законик Аустрије (1811), Српски грађански законик (1844). Римско право је и даље предмет научног истраживања. Чувено је дело научника Ihering-а *Дух римског њрава*, које је и данас актуелно, посебно са историјског гледишта.

У наше време римско право има не само историјски значај. Оно и даље живи кроз неке институције савремених права и уставна важећег законодавства. Посебно живи кроз правна правила, правне изреке и дефиниције, о чему ће, даље, бити речи.

5. ЗАКОНИ И ПРАВНЕ ИЗРЕКЕ

Правне изреке и дефиниције о праву, изречене пре две хиљаде година, пре свега у кодексима римског права, делимично дограђиване, мењане и прилагођаване кроз средњовековно и буржоаско право, представљају и данас не само врхунско правно стваралаштво прошавших векова и непроцењиво културно благо

и историјску вредност, већ су значајне и за савремено право и правну науку. Тај значај је, најмање, двостран. Прво, правне изреке, иако настале у бившим правним системима и друштвима засниваним на приватној својини, по циљевима, и датим новим значењима могу да важе и данас. Могло би се рећи да ће изреке живети у свим правним системима, без обзира на друштвено уређење, док таквих система има. Њихов живот и трајање везано је за право, и постојаће док има права. Друго, значај правних изрека огледа се у језичком изразу који је по једноставности и разумљивости достигао савршенство, ненадмашно у правном стваралаштву. Правне изреке су у изразу достигле такав степен језичког мајсторства да у њима нема ничег сувишног и ничег недостајућег. Прочитајмо неколико, које говоре о законима и њиховом језичком изразу:

„Законима више одговара једноставност него компликованост“; „Бољи су једноставни него компликовани закони“; „Једноставност је пријатељица закона“; „Закон треба да буде кратак, да бига и неуки лакше памтили“; „Од луда језика долазе многе неприлике“; „Закони се заснивају на разумевању, а не на читању“; „Јасноћа је најважније својство закона“; „Претерана многоречивост чини закон нејасним“; „Законе треба сви да разумеју“; „Законе који свима прописују начин живота – треба сви да разумеју“.

Правне изреке, које, како видесмо, са мало речи много казују, чије су мисли кратке и прецизне, и истовремено, разумљиве и јасне, подстрек су и узор данашњим ствараоцима права у његовом садржинском и језичком обликовању. Правне изреке су пример рационализације у праву, и животу, јер су у свом настанку, у својој садржини и језичком изразу поштовале природни ред ствари и логику људског ума, вреднујући и одабирајући све и сваког, одређујући праву меру и место свега и свих, одстрањујући сувишно, поједностављујући сложено, сажимајући преопширно, и остајући: при простом али суштинском и разумљивом; и уважавајући једноставно али јасно.

Анализом садржине правних изрека, њихових узрока настанка, циљева које желе да остваре и језичког изрази, могло би се рећи да су правне изреке „кључеви“ за све правне проблеме, решења за сва правна питања. Правне изреке су обрасци за понашања јер су израз живота и стварности; изниклице правне праксе и правног стваралаштва. Правне изреке поштују законитости природе и изражавају логику разума. Правне изреке су засноване на истини, као најдубљем осећању људског ума; на правди, као највишем појму срца; на моралу, као једној од највиших вредности човека; на људској мудрости, као изразу човскове зреле мисли. Правне изреке изражавају искуство правне праксе потврђене вековима. Такође, изражавају сазнања правне науке и зреле мисли. Створене кроз живот права, оне су израз и здравог разума човека, дубоког размишљања, реалистичког гледања на живот и ствари,

објективног оцењивања свега. Све то даје животну снагу правним изрекама и карактер њихове непролазности.

Правне изреке се посебно одликују лепотом: и то лепотом истине и лепотом израза. Лепота истине огледа се у разуму и смислу њихове садржине и циљева. Лепота израза у употреби малог броја речи јасног значења, у краткој реченици, збијеном стилу, лакоћи памћења. Све ово за законодавство представља непроцењиво богатство и може благотворно и узорно да утиче на квалитет закона: да закони не буду уопштени и нереални, да их не буде у огромним количинама, да не буду нејасни у наредби и поруци, већ да буду конкретни и реални, да изражавају живот и стварност, да су написани разумљивим и јасним језиком и да се без тешкоћа могу извршавати. Јер, само животни и извршни закони су закони разума, истине и знања, баш као и саме правне изреке.

Непроцењиво је богатство правних изрека. У прошлости оно је потврђено; данас су правне изреке неопходне, а у будућности, верујемо, незаобилазне.

Писци књига *Dicta et regulae iuris*, као што смо назначили, јесу др Стојчевић и др Ромац. Оба научника су врсни познаваоци римског права.

Професор Ромац је издао и посебно дело о правним изрекама, под називом *Минерва*, које има близу 17.000 изрека.

Али људи су пролазни. Њих више нема. Наведене књиге су остале.

Неугасива је светлост римског права. Блистава и трајна, као небеска светлила, она обасјава далеку прошлост, извориште тог права и његов дуговремени живот. Најблиставије звезде римског права јесу његове правне изреке, сунца космоса, које, настајући из живота човека и његових права, прате животни пут људи, освајајући будућност. Као сам живот, оне су трајне.

Љубомир Ив. Јовић